

О. Дашковська, доктор юридичних наук, доцент Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого

Реалізація принципу гендерної рівності в законодавстві Французької Республіки (друга половина ХХ ст.)

Однією з особливостей французького законодавства є те, що процес визнання прав жінки відбувся значно повільніше, ніж у більшості європейських країн, серед яких пізніше за Францію (1945 р.) виборчі права жінкам було надано лише у Греції (1952 р.) і Швейцарії (1971 р.). За рівноправ'я жінок активніше виступали ліві партії, тоді як праві опиралися прогресу в цьому напрямі. Специфіка Франції виявляється також у тому, що практично до початку 90-х рр. жінки брали участь у політичному житті країни переважно в рядах політичних партій і профспілок, громадських рухів («Рух прихильників миру») або у складі центральних і місцевих представницьких органів влади, а також у жіночих організаціях, які так або інакше примикали до основних політичних партій («Союз французьких жінок», «Союз дівчат Франції» і т. п.), що пояснюється досить високим рівнем політизованості жіночих організацій¹.

Уперше правове закріплення рівноправ'я чоловіків і жінок відбулося в преамбулі Конституції 1946 р., коли більшість виборців підтримала ліві партії, а класичні праві партії були значно послаблені. Серед проголошених політичних принципів Французької Республіки на перше місце був поставлений принцип, відповідно до якого закон гарантує жінці в усіх галузях рівні з чоловіком права, проте до скасування цієї Конституції у 1958 р. практично ніяких законів у зазначеному напрямі прийнято не було. Чинна Конституція Франції містить вельми обережне формулювання: «Французький народ урочисто проголошує свою прихильність правам людини і принципам національного суверенітету, які були визначені в декларації 1789 р., підтвержені і доповнені преамбулою Конституції 1946 р.»². Хоча юридична сила декларації про «при-

¹ Сравнительная политика. Основные политические системы современного мира. – Харьков, 2005. – С. 129–140.

² Конституційне законодавство зарубіжних країн: Хрестоматія: Навч. посіб. / Упоряд. В. О. Ріяка, К. О. Закоморна. – К., 2007. – С. 30.

хильність» народу тим або іншим правам і свободам незначна і ніяких зобов'язань не накладає, можна все ж таки сказати, що у Франції після Другої світової війни була створена певна юридична основа для подальшого поширення принципу рівноправності статей з метою залучення жінок до активної участі в політичному житті країни.

Принцип правової рівності чоловіків і жінок реалізується у Франції відповідно до роз'яснень Конституційної ради, які мають обов'язкову юридичну силу, а також відповідно до низки законів, якими за жінкою були визнані ті ж права, що і за чоловіком, як у галузі майнових прав, так і у відносинах по вихованню дітей. Це — закон 1965 р. про режим майнових відносин між подружжям, закон 1970 р. про батьківську владу, закон 1972 р. про усиновлення, закон 1975 р. про розлучення, закон 1985 р. про рівність подружжя¹.

Єдиний привілей, що зберігся у чоловіка, полягає в його праві передавати своє прізвище дітям, які народилися в законному шлюбі, що забезпечується не Цивільним кодексом, а звичаєм. Щоправда, закон 1985 р. дає можливість додавати до прізвища дитини прізвище того з батьків, який не передав йому своє прізвище.

У 1992 р. у Франції був прийнятий новий Кримінальний кодекс, в якому знайшли юридичне відбиття деякі положення урядової програми лівих партій. Зокрема, кодекс визначає дискримінацію як злочинне посягання на гідність особи, а до ознак дискримінації віднесено «будь-яку відмінність, що проводиться між фізичними особами на підставі їх походження, статі, сімейного стану, стану їх здоров'я, їх фізичних недоліків, вдачі і звичаїв, політичних поглядів, профспілкової діяльності, приналежності або неприналежності, дійсної або уявної, до будь-якої певної етнічної групи, нації, раси або релігії»² (ст. 225¹ КК). Кодекс передбачає достатньо суворі санкції в разі такої дискримінації (два роки тюремного ув'язнення і штраф у розмірі 200 000 франків).

У 2000 р. були внесені деякі поправки і до Виборчого кодексу Франції, зокрема, кандидати на посади під час виборів повинні указувати, крім інших відомостей, свою стать (французькою мовою за іменем і прізвищем не завжди можна встановити стать осіб). Разом з тим була встановлена норма, відповідно до якої у списках кандидатів під час про-

¹ Див.: Чиркин В. Е. Конституционное право зарубежных стран. – М., 2000. – С.; Мельник Т. М. Міжнародний досвід гендерних перетворень. – К., 2004.

² Янушев А. В. Конституционное право зарубежных стран. – М., 2001.

ведення національних і місцевих виборів повинні бути порівну представлені особи чоловічої і жіночої статі. За порушення цієї норми встановлені фінансові санкції пропорційно порушенню рівного представництва.

Паралельно з ухваленням нового законодавства йшов пошук найбільш ефективних інституційних форм державного вирішення всієї сукупності проблем, пов'язаних з проблемами жінок. Після перемоги на виборах 1981 р. президент Ф. Міттеран створив нове Міністерство з прав жінок, що стало можливим у результаті активної боротьби жінок лівого руху за свої права, і оскільки його повноваження та матеріальна база були досить широкими, міністерству вдалося вперше провести в життя чимало важливих рішень.

Завдяки зусиллям нового міністерства було прийнято важливий закон «Про професійну рівність» (1983), який містив положення стосовно Вищої ради з професійної рівності, що забезпечило цьому органу певну стабільність (до цього всі урядові установи створювалися і скасовувалися простою ухвалою прем'єр-міністра). У 1985 р. Міністерство з прав жінок отримало повну автономію, що дозволило створити Міжміністерську комісію з прав жінок, якій були надані повноваження координувати діяльність різних міністерств у даній сфері суспільних відносин. Міністерству були підпорядковані також усі відомства державних установ, що займалися жіночими питаннями, зокрема мережа їх регіональних органів.

Протягом 90-х рр. законодавче забезпечення рівноправності статей залежало від політичної орієнтації державних органів, що опікувалися правами жінок, тобто від успіхів то правих, то лівих партій на парламентських виборах. Праві постійно обмежували функції цих відомств, а ліві підвищували роль і сферу впливу державних інститутів, що займалися забезпеченням прав жінок. У періоди правління правих діяльність спеціалізованих державних установ набувала формального і просто пропагандистського характеру. І лише у 1994 і 1995 рр. Вища рада і Служба з прав жінок зосередилися на підготовці до Пекінської конференції з прав жінок під егідою ООН, результати якої по-різному були оцінені і сприйняті політичними силами Франції. Якщо для правих сил вона була переважно пропагандистським заходом, то для лівих, у тому числі й для профспілок, документи конференції стали своєрідною програмою практичних дій. У доповіді однієї з найбільших профспілок Франції — Загальній конфедерації праці — визначено наступні напрями діяльності для профспілкових організацій:

забезпечення рівноправ'я статей у владних структурах з метою прискорення економічного і соціального розвитку країни та забезпечення миру;

дотримання і розширення прав жінок як складової прав і свобод людини і громадянина;

впровадження положень про рівність статей у всі закони, а також висування відповідних вимог у ході громадських і політичних виступів;

подолання фемінізації убогості і безробіття, а також маргіналізації жінок у галузі охорони здоров'я, освіти, житла тощо;

повага до права жінок на сексуальність і на свободу зачаття, без примусу і насильства, а також на свободу планування сім'ї;

ліквідація всіх форм дискримінації та насильства, а також соціальних, економічних і сексуальних форм експлуатації, що є порушенням прав людини¹.

Дотримуючись думки, що в цілому для Франції рішення Пекінської конференції є деяким кроком назад у сфері забезпечення рівноправ'я чоловіків і жінок, Загальна конфедерація праці закликала своїх прихильників спиратися навіть на нечисленні положення, які можуть вирішувати питання на користь жінок.

Хоча після чергового успіху лівих партій наприкінці 90-х рр. французьким урядом був створений Державний секретаріат з прав жінок, остання третина ХХ ст. свідчить про те, що проблема прав жінок і відповідні державні структури перебували під сильним впливом політичних, ідеологічних сил, а нерідко й особистих амбіцій. Тому сама урядова політика постійно зазнавала сильних коливань і характеризувалася непослідовністю і суперечністю. У країні й донині зберігаються досить широкі можливості позитивного впливу на законодавство, уряд і в цілому на державу для вирішення проблем рівноправ'я статей. Практика показала, що найефективнішим рішенням у цій сфері є законодавче закріплення прав і свобод при необхідній активності самих жінок та їх організацій. Більш того, у країні склалося переконання, що відповідні норми повинні бути зафіксовані в Конституції, що допоможе виключити залежність закону від коливань політичної кон'юнктури.

¹ Див.: *Матвеев Р. Ф.* Проблемы женского равноправия во Франции // Гендерная реконструкция политических систем / Ред.-сост.: Н. М. Степанова и Е. В. Кочкина. – СПб., 2004. – С. 266.

У липні 1999 р. до Конституції Французької Республіки були внесені дві поправки, а саме, до ст. 3: «закон сприяє рівному доступу жінок і чоловіків до виборних постів і державних посад» і до статті 4: «політичні партії і об'єднання сприяють реалізації принципу, який викладено в останньому абзаці статті 3 в умовах, визначених законом»¹. Зазначені поправки були одногосно затверджені 8 липня 1999 р. на спільному засіданні обох палат парламенту. Проте їх формулювання є дуже обережними, вони швидше декларують, ніж зобов'язують діяти певним чином, а реалізація норм відкладається до подальшого ухвалення закону.

З проблеми жіночого рівноправ'я двічі висловлювалася Конституційна рада Франції — найвищий орган конституційної юрисдикції — у 1982 р. і в 1999 р. Уперше з приводу введення гендерних квот на виборах муніципальних радників, а вдруге — з приводу виборів регіональних радників. Нагадаємо, що у Франції Конституційна рада висловлює «думку», яка має вищу юридичну силу².

У 1982 р. Конституційна рада визнала таким, що не відповідає Основному Закону положення законопроекту про те, що на муніципальних виборах списки кандидатів не можуть включати більше 75 % осіб однієї статі. У другому випадку — у 1999 р. — неконституційним було визнано положення іншого законопроекту про те, що в кожному виборчому списку встановлюється паритет між чоловічими і жіночими кандидатурами.

Обґрунтовуючи свою позицію, Конституційна рада зазначала, що відповідно до ст. 3 Конституції 1958 р. національний суверенітет належить народу, який здійснює його через своїх представників або на референдумі. Жодна частина народу, жодна особа не можуть привласнити собі його реалізацію; голосування може бути прямим або непрямым в умовах, передбачених Конституцією, але воно завжди загальне, рівне і таємне.

В умовах, визначених законом, виборцями є всі французькі громадяни обох статей, що досягли повноліття, які користуються цивільними і політичними правами. Відповідно до ст. 6 Декларації прав людини і громадянина всі громадяни рівні перед законом та їм відкритий рівною

¹ Конституційне законодавство зарубіжних країн: Хрестоматія: Навч. посіб. / Упоряд.: В. О. Ріяка, К. О. Закоморна. – К., 2007. – С. 31.

² Див.: *Грицаєнко Л.* Роль Конституційної Ради як органу конституційного контролю у державі та суспільстві Франції // *Право України.* – 2005. – № 5. – С. 134–138.

мірою доступ до всіх суспільних посад, місць і служб згідно з їх здібностями і без будь-яких інших відмінностей, окрім тих, що обумовлені їх чеснотами і здібностями¹.

Конституційна рада зазначала, що коли при складанні виборчих списків встановлюються відмінності між кандидатами за ознакою статі, то це суперечить конституційним принципам, а, отже, суперечить Основному Закону. У 1999 р. Конституційна рада повторила наведену аргументацію, вказавши, що саме статус громадянина надає кожній особі пасивне і активне виборче право за однакових умов, тому не може встановлюватися жодна відмінність між виборцями за ознакою статі².

Конституція Франції проголошує принцип, відповідно до якого закон гарантує жінкам в усіх галузях права рівні з чоловіками права, не забороняє брати участь у різних громадсько-політичних заходах, що забезпечує більш справедливий розподіл відповідальності між чоловіками і жінками. Конституційна рада висловила думку, що положення Договору про заснування Європейського Співтовариства, які дозволяють державам-учасницям вживати заходів у зазначеному напрямі, належать до таких, ратифікація яких не вимагає попереднього перегляду Конституції. Навпаки, щодо політичних інститутів Конституційна рада висловила думку, що правила і принципи, які стосуються політичного представництва, забороняють визначати будь-яку відмінність між чоловіками і жінками. Тому ст. 3 Конституції, яка проголошує неподільний і загальний характер національного суверенітету, необхідно доповнити положенням про поєднання цих принципів із встановленням рівного доступу жінок і чоловіків до виборчих мандатів і державних посад³.

Використання в Конституції обережних формулювань і зважений характер аргументації Конституційної ради багато в чому пояснюються поширеними у Франції політичними поглядами. Традиційно вважається, що Франція складається з громадян без відмінностей у походженні, расовій приналежності або релігійних переконаннях. Суверенітет належить нації, тобто, за французькою термінологією, сукупності всіх

¹ Конституційне законодавство зарубіжних країн: Хрестоматія: Навч. посіб. / Упоряд.: В. О. Ріяка, К. О. Закоморна. – К., 2007. – С. 55.

² Див.: *Грицаєнко Л.* Роль Конституційної Ради в державі та у суспільстві Франції // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – № 4. – С. 100–108.

³ Див.: *Жакке Ж.-П.* Конституционное право и политические институты. – М., 2002.

громадян. Народ, нація розглядаються як цілісність, яка не підпадає під будь-який поділ. Сам термін «республіка» французькою мовою асоціюється не тільки і не стільки з формою правління, скільки з його первинним значенням — суспільна справа або загальне благо.

Отже, законодавство Франції поступово вирішує проблему впровадження в суспільні відносини принципу гендерної рівності, враховуючи усі особливості ментальності та політичного життя французької нації.